

Л. П. ГРИНЬКО¹, П. О. ГРИНЬКО², В. І. ТЕРЕМЕЦЬКИЙ³, О. В. БАТРИН³ (Полтава, Київ)

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ
ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ПРИ ЯТРОГЕННИХ ЗЛОЧИНАХ**

¹Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого; ²Університет менеджменту освіти НАПН України;
³Печерський районний суд Києва <pavel_grinko@ukr.net>

Розглянуто проблемні питання, що виникають при призначенні та проведенні судово-медичної експертизи якості надання медичної допомоги при розслідуванні ятрогенних злочинів. Виявлено проблеми, які мають місце під час розслідування ятрогенних злочинів, і типові недоліки слідчих при призначенні судово-медичної експертизи.

Ключові слова: судова експертиза, судово-медична експертиза, ятрогенні злочини, методика розслідування ятрогенних злочинів.

Впровадження в сучасній медицині новітніх методів діагностики і лікування викликало на практиці збільшення небажаних наслідків лікарських дій, що в криміналістиці називають ятрогенією. Підвищена увага до злочинів у сфері охорони здоров'я зумовлена тим, що ці злочини надзвичайно різноманітні і швидко змінюються, їх доповнюють й вдосконалюють злочинці та їх оточення. Саме тому ускладнюються і завдання слідчого з вирішення питань, що виникають на різних етапах розслідування ятрогенних злочинів.

Особливості сфери суспільних відносин, з якими пов'язані ятрогенні злочини, зумовлюють широке використання спеціальних медичних знань. В основі зловживань або помилок медичних працівників лежать різні причини: кваліфікованість медичного працівника, організація надання медичної допомоги, правильність медичної діагностики, ступінь патології хвороби, невідповідність дій медичного працівника існуючим у сучасній медицині правилам, нормам, стандартам тощо. Крім того, процес доведення суттєво ускладнюється через відсутність єдиних методик діагностування й лікування пацієнтів, єдиних вимог до оформлення медичної документації. Саме тому без застосування спеціальних медичних знань вирішити питання про винуватість або невинуватість медичного працівника неможливо.

Суттєві особливості мають призначення та проведення судово-медичної експертизи при розслідуванні злочинів ятрогенного характеру. З урахуванням особливостей розкриття та розслідування ятрогенних злочинів призначення судово-медичної експертизи відноситься до первинних слідчих дій. Висновок судово-медичної експертизи є одним з основних джерел кримінально значущої інформації, адже він необхідний для прийняття законного й обґрунтованого рішення. Тому головне завдання під час розслідування зазначених злочинів покладено саме на судово-медичну експертизу якості надання медичної допомоги.

Питання, що стосуються призначення і проведення судових експертиз, у криміналістичній літературі достатньо досліджено. Проте методична база для експертних досліджень при розслідуванні ятрогенних злочинів залишається недостатньо вивченою. Є лише кілька наукових праць з цієї проблематики [2, 5–7]. Такий стан зумовлює значну кількість проблем, вирішення яких покладається як на медичну, так і на юридичну науку.

Проведення судово-медичної експертизи під час розслідування ятрогенних злочинів є ключовим чинником, у зв'язку з чим вона здійснюється з метою встановлення правильності надання медичної допомоги у випадках притягнення до кримінальної відповідальності медичних працівників за злочини у сфері охорони здоров'я. При цьому основними завданнями судово-медичної експертизи якості медичної допомоги є виявлення механізму медичної події, пов'язаної з наданням медичної допомоги визначеному пацієнтові з приводу його хвороби або травми, їхнього характеру і тяжкості останніх; послідовності дій медичних працівників, які здійснювали лікарський процес в інтересах пацієнта та їхньої відповідності медичним правилам; етапу лікарського процесу або медичного заходу, що зумовив отримання несприятливого для пацієнта результату наданої йому медичної допомоги; способу допущення дефекту медичної допомоги; часу виникнення, розвитку і виявлення ятрогенії, ступеня її тяжкості; характеру і результативності дій медиків з усунення ятрогенних наслідків; впливу на якість наданої медичної допомоги неналежного виконання медичними працівниками своїх професійних обов'язків; безпосередньої причини отримання несприятливого результату наданої медичної допомоги; опису з медичних позицій причинно-наслідкового зв'язку між несприятливим результатом і діями медичного працівника; ступеня тяжкості шкоди, заподіяної пацієнтові [4, с. 631].

Ятрогенія виникає внаслідок допущеного дефекту медичної або фармацевтичної допомоги – складність полягає саме у встановленні ятрогенії та причинного зв'язку (прямої і опосередкованій) між діяльністю суб'єкта впливу та несприятливими наслідками. Одним з основних джерел криміналістично значущої інформації, необхідної для прийняття законного й обґрунтованого рішення щодо справи, є комісійний висновок судово-медичної експертизи, що містить відомості про прямий причинний зв'язок між дією і бездіяльністю медичного працівника і наслідками, що настали. Умовою її проведення є участь декількох лікарів однієї або різних спеціальностей (залежно від конкретного несприятливого результату). При цьому до складу комісії обов'язково повинні входити лікарі-клініцисти відповідних спеціальностей. Як вважають С. В. Єрофеев і Ю. Д. Сергеев, у випадках експертної оцінки відповідного профілю медичної допомоги (хірургічний, гінекологічний, терапевтичний тощо) доцільна участь у комісії двох судово-медичних експертів і двох лікарів конкретних клінічних спеціальностей. У разі більш складної технології надання медичної допомоги склад лікарів-клініцистів може бути розширений, а кількість експертів може залишитися такою, як запропоновано [6, с. 58]. У будь-якому разі слідчий при призначенні та проведенні експертизи насамперед повинен враховувати предмет дослідження, оскільки сам несприятливий наслідок лікування може бути пов'язаний з різноманітними захворюваннями по кожній конкретній справі. Як зазначає Ф. Ю. Бердичевський, при виборі лікарів-спеціалістів для залучення їх як експертів необхідно одночасно враховувати: а) характер захворювання потерпілого; б) вид спеціалізації медичних працівників, дії яких з'ясовуються під час слідства; в) слідчі версії, перевірка яких потребує вирішення відповідних питань перед експертизою [1, с. 126].

Нині ведеться дискусія з приводу того, чи мають право лікарі самі оцінювати діяльність своїх колег. У юридичній літературі існують різні точки зору з цього приводу, однак більшість з них полягає в тому, що об'єктивізації експертного висновку могло б сприяти створення альтернативних незалежних центрів судово-медичних експертиз. Так, Є. В. Козьмінін рекомендує судово-медичну експертизу якості надання медичної допомоги проводити тільки в незалежних експертних установах, таких як лабораторії судової експертизи Міністерства юстиції України, або направляти справи для проведення дослідження в інші регіони [3, с. 32].

В. М. Флоря вважає, що призначати судово-медичну експертизу слід за кордоном або включати до складу експертної комісії судових медиків взагалі з інших держав, тобто тих спеціалістів, які не підпорядковані МОЗ [8].

Ю. Д. Сергеев і С. В. Єрофеев дійшли висновку, що для якісного проведення комісійних судово-медичних експертиз необхідно у складі бюро судово-медичних

експертиз створити відділи, які спеціалізуюватимуться на так званих медичних подіях [6, с. 34, 44, 45].

У свою чергу, М. В. Капустіна пише, що комісія повинна формуватися під наглядом слідчого, оскільки це усуне можливість участі в ній осіб (лікарі-клініцисти), які входили до складу відомчої комісії, а також лікарів, які безпосередньо надавали медичну допомогу потерпілому і які є співробітниками медичних установ, в яких було вчинено ятрогенний злочин. Отже, визначення персонального складу комісії або здійснення нагляду за її формуванням дасть можливість отримати об'єктивні результати експертного дослідження, зменшити або звести до мінімуму потребу в призначенні й проведенні повторної експертизи [2, с. 200].

При виконанні судово-медичної експертизи бюро, в якому вона проводиться, і медична установа, в якій вчинено ятрогенний злочин, знаходиться, як правило, в межах одного територіального відомства. За цих умов експертні висновки місцевих бюро судово-медичних експертиз не об'єктивні через дії, вчинені їхніми «колегами», має місце так звана корпоративна лікарська солідарність медичних працівників. Як правило, великий масив кримінальних справ медичного характеру припиняється за відсутності події або складу злочину, в основі чого лежать необ'єктивні висновки судово-медичних експертиз. Такий стан потребує створення альтернативних незалежних центрів судово-медичних експертиз.

Зазначена категорія злочинів належить до високолатентних. Крім «корпоративної солідарності» медичних працівників, ще однією проблемою виявлення та розслідування ятрогенних злочинів є небажання та зневіра самих пацієнтів довести провину лікарів. Небажання потерпілих звертатись до правоохоронних та судових органів для захисту своїх прав викликане не тільки загальною недовірою громадян до них, а й зумовлено рядом факторів, зокрема невпевненістю у покаранні винної особи, небажанням розголосу інтимних сторін життя, відсутністю ведення медичної документації тощо.

Типовими недоліками слідчих під час розслідування зазначеної категорії злочинів при призначенні судово-медичної експертизи якості надання медичної допомоги є такі:

- відсутність повного комплексу питань для всебічного дослідження обставин ятрогенної події, зокрема лікарського процесу (стадії: діагностика, лікування, наступність), процесу виконання медичних заходів (стадії: підготовча, виконавча, завершальна);
- постановка перед експертами неадекватних питань за формою і по суті, що зумовлено незнанням специфіки медичної діяльності і нерозумінням особливостей процесу надання медичної допомоги (структура лікарського процесу і технологій);
- постановка питань, відповіді на які не входять до компетенції судових медичних експертів [6, с. 66–97].

Визначаючи комплекс питань експертам, слідчий повинен враховувати всі стадії лікування – від моменту звернення пацієнта за медичною допомогою до отримання несприятливого результату. На практиці під час розслідування ятрогенних злочинів нерідко у слідчого виникають певні складності щодо формулювання запитань експертам. Це пояснюється насамперед тим, що він не має спеціальних знань у галузі медицини. Нерідко слідчі при призначенні судово-медичної експертизи якості надання медичної допомоги оперують шаблонним переліком питань, що призводить до неповноти з'ясування всіх деталей події, що відбулася. З цього приводу Ю. Д. Сергєєв зазначає, що практична цінність експертного висновку багато в чому залежить саме від запитань, сформульованих слідчим перед експертами [7, с. 192].

Найбільш відповідний типовий перелік питань, які ставлять експерту при призначенні зазначеного виду судових експертиз, запропонував В. Д. Прістансков,

який згрупував останні за якістю медичних досліджень; за якістю лабораторних досліджень; за якістю інструментальних досліджень; за повнотою діагнозу; за обґрунтуванням діагнозу; за збігом діагнозу; за якістю лікування; за якістю інструментальних досліджень; за якістю лікування методами лікувальної фізкультури; за дотриманням правил наступності тощо [5, с. 50–54].

При призначенні судово-медичної експертизи якості надання медичної допомоги головним завданням є підготовка відповідних матеріалів на експертизу. До основних об'єктів, які слідчий повинен надати, належать: історія хвороби, карта амбулаторного хворого, протокол операції, протокол патологоанатомічного розтину трупа з результатами гістологічних досліджень, журнали (операційний, анестезіологічний, рентгенівських досліджень, лабораторних досліджень, гістологічних досліджень, ехокардіологічних досліджень, аналізу летальних випадків, лікувально-контрольних комісій тощо), матеріали відомчого розслідування, характеристики на медичних працівників, інші медичні документи.

З метою виявлення факту порушення правил здійснення посадових обов'язків лікарем та настання небезпечних для пацієнта наслідків слідчому слід ретельно аналізувати інформацію, що є в медичних документах про пацієнта, відомості про тактику і методику лікування конкретної патології, про медичних працівників тощо. Особливу увагу слід звертати на інформацію, надану керівниками медичних установ, колегами-медиками з інших лікувальних установ, отриману під час вивчення медичної документації (історія хвороби, амбулаторна картка, результати аналізів), огляду апаратури та медичних інструментів тощо. Отримана інформація є підставою для внесення відповідних коректив до обраного слідчим напрямку розслідування. Крім того, слідчий повинен враховувати та надавати матеріали кримінального провадження судовому експерту, зокрема протоколи допиту потерпілого, підозрюваного, свідків, який слід проводити у присутності спеціалістів-медиків, запрошених як експертів з інших лікувальних установ з певним рівнем кваліфікації та стажем роботи. Слідчі обов'язково надають у розпорядження комісії експертів також матеріали, що всебічно характеризують медичного працівника, якого притягають до кримінальної відповідальності (службові характеристики, медичні документи, які дають можливість визначити стиль роботи медичного працівника). Вивчення всіх цих документів сприятиме об'єктивним експертним висновкам.

Слідчий при одержанні висновку комісійної судово-медичної експертизи зобов'язаний оцінити його з позицій допустимості, достатності, вірогідності й відносності, оскільки розслідування злочинів, що вчиняють при наданні медичної допомоги (ятрогенні злочини), пов'язано з рядом складних проблем. Останні зумовлені об'єктивними складностями, детермінованими своєрідністю предмета доказування, особливістю аналізу й оцінювання зібраної інформації, відсутністю у слідчих належних знань про специфіку даної категорії злочину, професійних і медичних навичок та вимагає залучення великої кількості спеціалістів медичної галузі.

Результати вивчення сучасного стану медичної допомоги населенню та узагальнення матеріалів кримінального провадження щодо ятрогенних злочинів вказують на ряд проблем, які виникають під час призначення та проведення судово-медичної експертизи. Це вимагає вдосконалення її методики з метою максимального об'єктивного і повного дослідження дефектів медичної допомоги та причинно-наслідкового зв'язку останніх з несприятливим результатом.

Список літератури

1. Бердичевский Ф. Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение профессиональных обязанностей. – М.: Юрид. лит., 1970. – 128 с.
1. *Berdichevskiy F. Yu.* Ugolovnaya otvetstvennost meditsinskogo personala za narushenie professionalnykh obyazannostey. – М.: Yurid. lit., 1970. – 128 s.

2. *Капустіна М. В.* Судово-медична експертиза при розслідуванні ятрогенних злочинів: правові й організаційні проблеми // Пробл. законності. – 2010. – С. 197–203.
3. *Козьминых Е. В.* Судебная экспертиза по «врачебному делу» // Рос. юстиция. – 2002. – № 3. – С. 31–32.
4. *Курс криминалистики: В 3 т. / Под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. Т. 2. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка – СПб: Юридический центр Пресс. – 2004. – 639 с.*
5. *Пристаанков В. Д.* Особенности расследования ятрогенных преступлений, совершаемых при оказании медицинской помощи: Учеб. пособие. – СПб: СПб юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 2007. – 60 с.
6. *Сергеев Ю. Д.* Профессия врача: Юридические основы. – К.: Выща шк., 1988. – 208 с.
7. *Сергеев Ю. Д., Ерофеев С. В.* Неблагоприятный исход оказания медицинской помощи. – М.: Медицина, 2001. – 188 с.
8. *Флоря В. Н.* Судебно-медицинская экспертиза по делам о врачебных преступлениях [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: www.iaaj.net.
2. *Kapustina M. V.* Sudovo-medichna ekspertiza pri rozsliduvanni yatrogennih zlochiviv: pravovi y organizatsiyni problemi // Probl. zakonnosti. – 2010. – S. 197–203.
3. *Kozminyih E. V.* Sudebnaya ekspertiza po «vrachebnomu delu» // Ros. yustitsiya. – 2002. – № 3 – S. 31–32.
4. *Kurs kriminalistiki: V 3 t. / Pod red. O. N. Korshunovoy i A. A. Stepanova. T. 2. Kriminalisticheskaya metodika: Metodika rassledovaniya prestupleniy protiv lichnosti, obschestvennoy bezopasnosti i obschestvennogo poryadka – SPb: Yuridicheskiy tsentr Press. – 2004. – 639 s.*
5. *Pristanskov V. D.* Osobennosti rassledovaniya yatrogennyih prestupleniy, sovershaemyih pri okazanii meditsinskoj pomoschi: Ucheb. posobie. – SPb: SPb yurid. in-t Generalnoy prokuraturyi RF, 2007. – 60 s.
6. *Sergeev Yu. D.* Professiya vracha: Yuridicheskie osnovyi. – K.: Vyischa shk., 1988. – 208 s.
7. *Sergeev Yu. D., Erofeev S. V.* Neblagopriyatnyiy ishod okazaniya meditsinskoj pomoschi. – M.: Meditsina, 2001. – 188 s.
8. *Florya V. N.* Sudebno-meditsinskaya ekspertiza po delam o vrachebnyih prestupleniyah [Elektron. resurs]. – Rezhim dostupu: www.iaaj.net.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ НАЗНАЧЕНИЯ И ПРОВЕДЕНИЯ СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ ЯТРОГЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ

Л. П. Гринько, П. А. Гринько, В. И. Теремецкий, А. В. Батрин (Полтава, Киев)

Рассмотрены проблемные вопросы, возникающие при назначении и проведении судебно-медицинской экспертизы качества оказания медицинской помощи при расследовании ятрогенных преступлений. Выявлены проблемы, имеющие место при расследовании ятрогенных преступлений, и типичные недостатки следователей при назначении судебно-медицинской экспертизы.

Ключевые слова: судебная экспертиза, судебно-медицинская экспертиза, ятрогенные преступления, методика расследования ятрогенных преступлений.

PROBLEMS OF APPOINTMENT AND CONDUCT JUDICIAL MEDICAL EXAMINATION AT YATROGENIC CRIMES

L. P. Grynko¹, P. O. Grynko², V. I. Teremetsky², O. V. Batrin³ (Poltava, Kyiv, Ukraine)

¹Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi Law University; ²University of Educational Management of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine;

³Pechersky District Court of Kyiv

The article discusses issues that arising during the appointment and conducting of forensic medical examination of the quality of medical assistance in the investigation of iatrogenic crimes. The problems that occur in the investigation of iatrogenic crimes and typical defects of investigators in the appointment of forensic medical examination are revealed.

Key words: forensic examination, forensic medical examination, iatrogenic crimes, method of investigation of iatrogenic crimes.